

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה כד : ביזוי אוכלים

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כד: ביזוי אוכלים

*

רקע

הגמ' עוסקת בדין ביזוי אוכלים, ומגדירה את הדברים שאסור לעשותם באוכלים. נשאלת השאלה, האם האיסור הוא רק בדברים המכלים את האוכלים ומפסידים אותם, או אפילו בדברים שאינם מפסידים אותם? האם האיסור הוא בכל אוכלים או בפת בלבד?

מקורות

א. גמ' נ: "אין מברכין על היין... ולא בימות הגשמים"

שבת נ: "בעו מיניה מרב ששת מהו לפצוע זיתים בשבת... פת לא מאיסא הני מאיסי"

ב. תוס' ד"ה כמאן, אין

רי"ף לו: באלפס, "מתני' אין מברכין על היין... לא בימות החמה ולא בימות הגשמים"

תלמידי רבינו יונה ד"ה אין, ואין סומכין, ואין זה, ממשיכין, וזורקין

רא"ש סי' לב

ג. רמב"ם הל' ברכות פ"ז ה"ט

ד. שו"ע סי' קעא, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

תנו רבנן: ד' דברים נאמרו בפת: אין מניחין בשר חי על הפת, ואין מעבירין כוס

מלא על הפת, ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת. [ברייתא נ:]

אמר שמואל: עושה אדם כל צרכיו בפת. כמאן, כר' אליעזר. [גמ' נ:]

תניא: כשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין את האוכלין... תניא: אף על פי שאין

זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין. אלא לא קשיא, הא במידי דממאיס, הא

במידי דלא ממאיס. [גמ' נ:]

נחלקו הראשונים בפירוש הברייתות, ובהסבר היחס ביניהן לבין המימרא של שמואל:

מדברי התוס' [ד"ה כמאן, אין] והרא"ש [סי' לב] משמע, שברייתת "ד' דברים נאמרו בפת"

קובעת ארבעה כללים שונים לדברים האסורים בפת:

א. "אין מניחין בשר חי על הפת" - אסור להמאס את הפת, אפילו על ידי אוכלין.

ב. "אין מעבירין כוס מלא על הפת" - אסור לעשות דבר העלול לגרום למאיסת הפת.

ג. "אין זורקין את הפת" - זריקת הפת אפילו לצורך אכילתו, מהוה ביזוי, ואסורה אף

כשהפת אינה נמאסת.

ד. "אין סומכין את הקערה בפת" - שימוש בפת מהוה ביזוי אף כשאינו גורם למאיסת

הפת.

האיסור לגרום למאיסת הפת, אסור גם לשיטת שמואל, ואסור בין בפת ובין בשאר אוכלים. האיסור לזרוק את הפת הוא איסור יחודי בפת מפאת חשיבותה, ואינו קיים בשאר אוכלים. האיסור להשתמש בפת נתון במחלוקת תנאים, ושמואל פוסק ששימוש שאינו גורם למאיסת הפת מותר.

מתלמידי רבינו יונה [לז: ד"ה אין, ואין סומכין, ואין זה] משמע, שהם חולקים על הסברם של התוס' והרא"ש. לדעתם שימוש שאינו גורם למאיסת האוכלים, מותר לכולי עלמא, בין בפת ובין בשאר אוכלים. האיסור לסמוך את הקערה בפת מקביל לאיסור להעביר כוס מלא על הפת, והוא מפני החשש שהמרק ישפך על הפת, ויגרום למאיסתה. תלמידי רבינו יונה מבארים שיש שתי רמות של מאיסת הפת: א. יין הנשפך על הפת גורם לפת להיות מאוסה לחלוטין, ואף שמואל מודה שאסור לעשות זאת. ב. מרק הנשפך על הפת פוגם אותה, אבל עדיין ניתן לאוכלה - לברייתא אסור ולשמואל מותר.

הרשב"א [ד"ה ולענין פסק הלכה] חולק גם על הסברם של התוס' והרא"ש וגם על הסברם של תלמידי רבינו יונה. לדעת הרשב"א, הברייתא ושמואל מסכימים לדבר אחד, שאיסור ביזוי אוכלים הוא רק במעשה הגורם למאיסת האוכל, אבל סמיכת קערה ריקנית בפת מותרת, כיוון שהפת אינה נמאסת בגלל הקערה. לדעת הרשב"א אין הבדל בין פת לבין שאר אוכלים [צ"ע, כיצד הרשב"א מסביר את הברייתא המחלקת בין זריקת פת לזריקת שאר אוכלים].

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה. תוס', רא"ש ותלמידי רבינו יונה פוסקים כשמואל, שכל שימוש שאינו גורם למאיסת הפת מותר, וכך פוסק הרי"ף לפי הבנת הרשב"א. תלמידי רבינו יונה סוברים שהרי"ף [וממילא גם הרמב"ם המתנסח כניסוחו של הרי"ף] אינו פוסק כשמואל אלא כרבנן, ששימוש בפת אסור אפילו כשאינו גורם למאיסת הפת [אמנם לפי הבנת תלמידי רבינו יונה השימוש אינו גורם למאיסה גמורה, אלא לקצת מאיסה בלבד].

נחלקו הראשונים בהסבר הברייתא, ש"ממשיכים יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה": רש"י [ד"ה ממשיכין יין] מפרש: "משום סימן טוב, ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצנור בכלי". לפי הסברו של רש"י, דין זה אינו חידוש. מותר להשתמש ביין לסימן טוב לחתן וכלה, כשם שמותר לאדם לעשות כל צרכו בפת, ואסור להפסיד את היין, כשם שאסור להפסיד כל אוכלים.

הריטב"א [ד"ה ממשיכין] חולק על רש"י ומפרש: "ממשיכין יין בצנורות לקראת חתן וכלה... אפילו על גב קרקע דממאיס, דכיון דעיקר שמחת חתן כלה בכך התירו". לדעת הריטב"א מותר להשתמש אפילו שימוש המשחית את היין [עיין תלמידי רבינו יונה (ד"ה ממשיכין) ורשב"א (ד"ה ולענין) ההולכים בכיוון זה, אבל דבריהם אינם חד משמעיים כדברי הריטב"א].

לפי שיטה זו מתחדש לנו חידוש גדול, שלפעמים מותר להשתמש באוכלים אפילו שימוש המפסיד את האוכל ומכלה אותו. נראה להסביר, שביזוי אוכלים הוא רק כשמשתמש בו לדבר שאין דרכו בכך, אבל המשתמש באוכל לדבר שהוא מיועד לו, אין כאן ביזוי אוכלים, אלא שימוש באוכלים.

סיכום

נחלקו הראשונים בגדרי דין ביזוי אוכלים:

תוס', רא"ש:

אסור בכל מקרה לגרום הפסד לפת ולשאר אוכלים.

זריקת פת אף כשאינה נמאסת - אסורה, ובשאר אוכלים - מותרת.

שימוש בפת, וכל שכן בשאר אוכלים - מותר.

רי"ף אליבא דרשב"א:

אסור לגרום למאיסת פת ושאר אוכלים. כל שימוש, אפילו זריקה, שאינו גורם

למאיסתם - מותר.

רי"ף אליבא דתלמידי רבינו יונה:

דבר הגורם למאיסה - אסור בין בפת ובין בשאר אוכלים.

שימוש - בפת אסור, בשאר אוכלים אינו מפורש בדבריהם, ונראה שמותר.

זריקה - בפת אסורה בשאר אוכלים מותרת [אינו מפורש בדבריו, אבל כך נראה].

ריטב"א [אולי גם תר"י ורשב"א]:

שימוש בדבר שדרכו בכך מותר אפילו כשיש הפסד וכליז.

הלכה

השו"ע [סי' קעא] פוסק שמותר להשתמש בפת ובשאר אוכלים תשיש שאינו מפסיד אותם. זריקת פת אסורה, וזריקת שאר אוכלים מותרת. המשכת יין בצינורות לפני חתן וכלה, מותרת רק כשמקבלנו בכלי בפי הצינור, והמשקים אינם הולכים לאיבוד.

המשנה ברורה [סק"ד] פוסק כעיקרון של הריטב"א, ששימוש שהוא לצורך האדם ודרך העולם לעשותו, מותר למרות שהוא גורם להפסד האוכלים ולכליזים.